

**Червона книга
Українських Карпат**

ЧЕРВОНА КНИГА

УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

ТВАРИННИЙ СВІТ

ЗАГАЛЬНА РЕДАКЦІЯ –
О. Ю. МАТЕЛЕСЬКО, Л. А. ПОТІШ

УЖГОРОД

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
«КАРПАТИ»

2011

УДК 502.74(292.451)
ББК 28.688(4УКР)
Ч 45

У книзі подано сучасний стан тварин Українських Карпат, занесених до Червоної книги України (2009), а також видів, пропонує для охорони у Карпатському регіоні України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Наведена новітня інформація про поширення, середовище існування і особливості біології, сучасний стан окремих видів тварин, а також подано охоронний статус, фактори загрози і рекомендовані заходи охорони. Нариси про 318 видів супроводжуються фотографіями і малюнками, а також картосхемами поширення видів на території Українських Карпат.

Видання розраховане на державні природоохоронні і освітні заклади, наукові і громадські установи та організації, спеціалістів-зоологів та екологів, широкі кола природокористувачів та любителів природи.

Загальна редакція, упорядники:

О. Ю. Мателешко – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ентомології та збереження біорізноманіття УжНУ
Л. А. Потіш – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри лісівництва УжНУ

Авторський колектив:

А.-Т. В. Башта, В. М. Бровдій, Р. С. Варгович, Ю. М. Геряк, Р. І. Гураль, Н. В. Гураль-Сверлова,
К. В. Євтушенко, Ю. В. Канарський, І. Капрусь, І. Б. Коновалова, Є. Ляшенко,
О. Ю. Мателешко, Л. І. Мелешук, Л. А. Потіш, В. Б. Різун, В. Г. Рошко,
Н. А. Смірнов, І. В. Скільський, С. І. Фаринець, Т. П. Яницький

Рецензенти:

Стойко С. М. – доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України (1974-2000), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки;
Луговой О. Є. – кандидат біологічних наук, доцент

Випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга»

*«Червона книга Українських Карпат» – 4370 книга
Всеукраїнського державного ордена Дружби народів
видавництва «Карпати» від часу його заснування (1945)*

Вступ

Охорона рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин має давню історію, вона виникла в зв'язку з інтенсивним використанням людиною того чи іншого виду і поступового вичерпання його запасів. Двадцятье сторіччя характерне особливо активним освоєнням природних ресурсів Землі людиною, в тому числі й тваринного світу, тому наприкінці другого тисячоліття з особливою силою постала загроза зникнення для багатьох видів фауни. Науково-технічна революція зумовила виникнення на нашій планеті таких факторів і в такому розмірі, про які раніше людство не відало. Забруднення рік і озер, засмічення великих територій промисловими відходами, викиди в атмосферу величезної кількості газоподібних відходів промисловості, суцільне вирубування лісів на значних площах, особливо на гірських схилах, розорювання величезних просторів степової рослинності – ось далеко не повний перелік тих явищ, кожне з яких переросло на нашій планеті в грізну екологічну проблему. Зрозуміло, така екологічна ситуація не могла не відбитися на стані компонентів флори і фауни Землі.

Важко уявити світ без тварин – царства, яке нараховує мільйони видів. Тварини впливають на життя кожної людини, незважаючи на те, чи вона їм симпатизує, чи недолюблює їх, чи вживає у їжу, чи навпаки – охороняє. Вони мають життєво важливе значення ще з тих часів, коли наш предок уперше пішов на полювання, і перехід на м'ясну їжу став одним із найважливіших чинників у еволюції людини.

Значення тварин для людини і, загалом для природи, набагато ширше і вагоміше, ніж може здатися на перший погляд. Більшість домашніх тварин дають людині їжу, матеріали для одягу та взуття. Протягом багатьох століть тварини допомагали і допомагають людині виконувати різноманітну роботу, їх використовують у спорті та активному проведенні дозвілля, для реабілітації при різноманітних захворюваннях, для супроводу людей із вадами зору, інвалідів; як рятівників при пошуку людей після сходження лавин у горах та під завалами після землетрусів. Від контакту з тваринами в природі людина отримує естетичне задоволення, утримання та догляд за домашніми тваринами надзвичайно важливі у вихованні позитивних рис характеру у дітей. У наукових розробках у галузі біології та медицини тварини відіграють надзвичайно важливу роль. Різнманітні косметичні засоби також тестуються на тваринах. Окремі види тварин створюють людині немало проблем і навіть шкодять сільському господарству; комахи-хижаки і комахи-паразити використовуються у біологічному способі боротьби з шкідливими членистоногими. Дикі ссавці – джерело небезпечних для людини хвороб.

Але основне значення тварин – екологічне і полягає у тому, що кожна життєва форма відіграє важливу роль в екологічному балансі на Землі. Хижаки контролюють чисельність популяцій трав'янистих тварин, а тварини, які живляться падлом або екскрементами інших тварин очищують поверхню землі і збагачують її мінеральними та органічними речовинами, мікроорганізмами. Комахи і інші безхребетні є важливими ланками в ланцюгах живлення і становлять основу раціону багатьох видів птахів, ссавців, риб. Комахи та, частково, кажани і птахи є важливими запилювачами рослин і відповідальні за запилення біля 35% посівів, що забезпечують їжею людство. Більш того, багато видів квіткових рослин без запилення їх комахами взагалі не можуть існувати.

Зникнення видів завжди було природною частиною еволюційного процесу. Протягом історії Землі вчені нараховують п'ять етапів масового чи великого вимирання видів. Останній і найбільш відомий період вимирання видів спричинений, як вважають, падінням астероїда, був на зламі крейдового і третинного періодів (~63–65 млн. років тому), коли вимерли динозаври і ссавці отримали можливість еволюціонувати. На думку багатьох вчених, сьогодні ми перебуваємо на ранньому етапі шостого періоду зникнення видів (голоценове вимирання), який розпочався, близько 50 тис. років тому. Це останнє велике вимирання не спричинене природними процесами, а прямо чи опосередковано зумовлене людиною. Види тварин, які у той чи інший спосіб входили в протиріччя з інтересами людини, послідовно знищувалися. Найбільш недавнє зникнення видів пов'язане із освоєнням нових земель європейцями у XV–XVI століттях. За даними IUCN, з 1500 до 2004 року зареєстровано зникнення 784 видів. У наш час приблизно 1000–1100 видів птахів і тварин знаходяться перед загрозою зникнення.

Вважають, що основним і найзагрозливішим антропогенним фактором зникнення видів є деградація і фрагментація місць проживання тварин. Основними причинами деградації біотопів є сільське господарство, урбанізація і ін. Процес деструкції природних екосистем відбувається поетапно. Часом, може здаватися, що

якийсь фрагмент природного ландшафту не є важливим для тварин, проте життєво важливим для окремого виду може бути поєднання певних елементів ландшафту чи оселищ. Цей процес підступніший, ніж пряме знищення, бо ніби немає підстав для зникнення виду, а він зникає. І, у першу чергу, зникають великі за розміром тварини (ссавці, птахи і ін.).

Під першочерговою загрозою зникнення перебувають види, які мають обмежене розповсюдження (ендеміки) або є конституційно рідкісними, та види з обмеженими можливостями до розповсюдження, як і мешканці специфічних екологічних ніш (дупла старих дерев, мертва деревина, печери), що зникають разом із руйнуванням їхніх біотопів. Види, які живуть колоніально або у складно організованих соціальних групах, піддаються загрозі, коли їх чисельність знижується до певного критичного рівня.

Загрозу зникненню видів становлять також: 1) торгівля тваринами для домашнього утримання та біомедичних дослідів і ін.; 2) зміни клімату (так зване глобальне потепління), прогнозують, що воно може спричинити зникнення щонайменше 20-30% видів рослин і тварин або 40-70% при найнесприятливішому розвитку подій; 3) забруднення високої інтенсивності; 4) види інтродуценти або інвазійні види руйнують оселища аборигенних видів, конкурують з ними за ресурси і зменшують можливість їхнього виживання; 5) захист сільськогосподарських тварин фермерами; 6) ізольовані нечисленні популяції втрачають можливість обміну генетичним матеріалом; 7) генетичне забруднення – неконтрольована гібридизація чи модифікація геному природних видів.

Масштаби вимирання видів внаслідок діяльності людини є досить високими. Архівні дані та археологічні знахідки свідчать, що протягом останніх 12 сторіч у Карпатах повністю було знищено вісім видів диких звірів та понад 10 видів птахів.

В Українських Карпатах охорона природи має давні традиції і описана у працях С.М. Стойка (1991), О.О. Гайдукевич (2007). Початковим етапом була видова охорона, яка полягала в турботі про збереження мисливської фауни; наступними стали етап поресурсної охорони природи; територіальної охорони природи; а починаючи з другої половини ХХ ст., в природоохоронній концепції настає екологічний етап і охорона природи розглядається як пріоритетна інтегральна екологічна, економічна та соціальна проблема міжнародного значення.

Ще на початку ХХ ст. з ініціативи наукової громадськості у Галичині розпочато створення перших заповідних об'єктів: у 1907 р. був створений скельно-лісовий резерват «Бубнище», у 1908 р. заповідний статус набуло урочище «Підлюте», а по всій території Карпат було вилучено з лісоексплуатації лісові масиви біля верхньої межі лісу (як охоронні ліси). У 1914 році заповідний статус, завдяки зусиллям Л. Ломницького та В. Шафера, отримало урочище «Княздвір». На території Українських Карпат у Закарпатті в 1912 р. на схилах гори Стужиця був створений невеликий резерват букових пралісів; протягом 1912-1914 рр. в області взяті під охорону лісові резервати – ялицевий в урочищі Тиха у верхів'ї Ужа та смерековий на схилах Попа Івана Мармароського. Завдяки зусиллям ученого А. Златніка в 30-х роках ХХ ст. були взяті під охорону унікальні букові праліси на схилах полонини Красної у Закарпатті. На базі цих пралісів у 1968 р. був організований Карпатський державний заповідник (сьогодні Карпатський біосферний заповідник).

Завдяки зусиллям відомого польського ботаніка, професора В. Шафера, а також митрополита Андрея Шептицького у 1934 р. був створений заповідник «Яйце» (формальний акт, грамоту, про створення резервату митрополит видав 15 квітня 1935 р. і передав його під опіку науковому Товариству ім. Шевченка у Львові). Крім резервату «Яйце», було створено заповідник «Сосновий» і «Буковий заповідник». Загалом на Станіславщині до 1939 р. функціонувало біля двох десятків заповідних об'єктів і два національні парки (Чорногірський площею 1534 га і Український парк природи – 1800 га).

У наш час юридичну підставу охорони природи становлять прийняті державою законодавчі акти. Поряд із національним законодавством важливе значення мають підписані Україною міжнародні конвенції, які мають пріоритет перед задекларованими національним законодавством. Як відповідь на зростаючі загрози унікального і цінного екорегіону Карпатських гір – як району глобальної важливості, який формує гірський зв'язок між лісами північної, південної, східної і західної Європи Всесвітній фонд дикої природи (WWF) у 1998 р. для координування своєї діяльності у Карпатських горах і басейні Дунаю впровадив Міжнародну Дунайсько-Карпатську Програму і у 1999 р. – Карпатську Екорегіональну Ініціативу (Carpathian Ecoregion Initiative) (CEI). Одним із результатів активності CEI в карпатському регіоні стала Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, яка ратифікована Україною у 2004 р. і підписана всіма країнами Карпатського регіону – у тому числі й Україною. З цілями цієї конвенції пов'язане і збереження фауни Карпат.

Охоплюючи територію приблизно 206 тис. км², Карпати є одним із найбільших гірських хребтів Європи. На території Карпат зосереджені найбільш цінні рефугіуми пралісової фауни. Це, можливо, останнє місце у Європі, де проживають види великих ссавців, більш того, карпатські популяції бурого ведмедя, вовка і рисі оцінюються у тисячі особин і є найбільшими гірськими популяціями цих видів у Європі. Високий рівень біорізноманіття карпатського регіону, значна кількість рідкісних і зникаючих видів, ендеміків вимагає його дієвої охорони.

Стратегії і способи охорони рідкісних та зникаючих видів, насамперед вимагають організації мережі заповідних територій різного рангу. Провідні наукові установи та окремі вчені рекомендують такі основні заходи охорони та примноження окремих видів рослин і тварин:

- забезпечення повної охорони виду на всій території його поширення, тобто забезпечення повної його недоторканності та охорони. Цей захід слід здійснювати на заповідних територіях різного рангу. Він повинен включати повну заборону використання виду та впровадження особливих комплексних заходів охорони стосовно окремих видів (або групи близьких видів), зокрема послаблення конкурентної здатності, сприяння процесам розмноження, збереження трофічних можливостей, тощо. Зрозуміло, що це ідеальна форма охорони і вона може бути застосована тільки до особливо цінних видів тварин за умови детального вивчення особливостей їхньої екології;

- охорона виду на певній частині його ареалу з метою відновлення чисельності його окремих популяцій в природі та розселення їх на сусідні території. Її слід здійснювати шляхом створення невеликих заказників та заповідних урочищ з застосуванням активних або пасивних методів сприяння збільшенню чисельності виду, зокрема обмеження заготівлі господарсько цінних видів і введення ліцензій на їх заготівлю. Цей захід охорони вже широко використовується до певних груп тварин (зокрема до мисливської фауни);

- заборона збору рідкісних рослин і тварин приватними особами та продажу їх без наявності відомостей про походження. Це особливо стосується ранньовесняних декоративних рослин природної флори та деяких рідкісних видів птахів, жуків та метеликів;

- відтворення рідкісних видів тварин в спеціально побудованих розплідниках заповідників, національних природних парків, науково-дослідних станцій, зоопарках з метою збереження генофонду виду і відтворення його запасів. Отриманий при цьому матеріал може бути використаний в селекційній роботі та ренатуралізації та репатріації виду в його природні умови. При організації таких робіт слід строго стежити за тим, щоби не було завдано шкоди природним популяціям виду, зокрема не спричинилося б до їх зникнення чи навіть зменшення чисельності;

- регулярний контроль кваліфікованих спеціалістів (зоологів, екологів) за окремими популяціями рідкісних і зникаючих тварин, об'єктивна оцінка їх стану з метою негайного вживання, в разі потреби, необхідних і ефективних заходів охорони.

У відповідності до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» на території держави прийняті наступні категорії об'єктів природоохоронного рангу: природні заповідники (ПЗ), біосферні заповідники (БЗ), національні природні парки (НПП), регіональні ландшафтні парки (РЛП), заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. На території Карпат найважливішими об'єктами природно-заповідного фонду України є: у Львівській області – НПП Сколівські Besкиди, РЛП Верхньодністровські Besкиди; в Івано-Франківській області – ПЗ «Горгани», НПП (Карпатський, Гуцульщина, Галицький, Синьогора, Верховинський); у Чернівецькій області – НПП (Вижницький, Черемоський, Хотинський); у Закарпатській області – Карпатський БЗ, НПП «Зачарований край», «Синевир», «Ужанський». Останній разом із РЛП «Надсянський» (Львівська область) входить до першого у Європі міжнародного трьохдержавного українсько-польсько-словацького БЗ «Східні Карпати».

Одним із основних законодавчих елементів стратегії охорони природи є складання Червоних списків (книг). Назва «червона книга» (або «червоний список») у світі закріплена за узагальнюючими анованими переліками рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин та рослин.

У 1949 р. при Міжнародному союзі охорони природи та природних ресурсів (МСОП) створено Комісію з оцінки стану рідкісних та зникаючих видів. МСОП у 1963 р. опублікував перший реєстр рідкісних видів – Міжнародний червоний список. На сьогодні Червоний список МСОП включає систематизовані відомості

про майже 45 тисяч видів рослинних і тваринних організмів <<http://www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria/2001-categories-criteria>>.

У 1976 р. Радою Міністрів УРСР прийнято постанову про створення Червоної книги України (ЧКУ). Перше її видання (Червона книга УРСР, 1980) містило перелік з 85 видів та підвидів тварин: 29 ссавців, 28 птахів, 6 плазунів, 4 земноводних та 18 комах. У другому виданні (Червона книга..., 1994) наведено нариси щодо 382 видів тварин. Затверджений у 2009 р. перелік тварин, що заносяться до ЧКУ (Червона книга..., 2009) та, відповідно, включені до третього видання книги, містить 542 види: 297 – безхребетних, 71 – круглоротих та риби, 8 – земноводних, 11 – плазунів, 87 – птахів, 68 – ссавців.

ЧКУ є юридично закріпленим інструментом охорони природи України – її ведення, охорону та використання об'єктів, занесених до неї, регламентовано Законом України «Про Червону книгу України», а також законами «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про природно-заповідний фонд» та іншими нормативно-правовими актами. Відповідальність за порушення норм Закону «Про Червону книгу України» передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України. У ЧКУ 2009 р. прийнято категорії видів (зниклі, зниклі в природі, зникаючі, вразливі, рідкісні, неоцінені, недостатньо відомі), які не збігаються із прийнятими IUCN.

У 2003 р. під егідою Всесвітнього фонду дикої природи, Карпатської екорегіональної ініціативи та за участю Інституту охорони природи ПАН з Кракова (Польща) було видано Список видів які знаходяться під загрозою в Карпатах (Carpathian List of Endangered Species). Кінцевою метою цього видання була не тільки презентація списку видів, які знаходяться під загрозою зникнення у Карпатах, але і популяризація загальних знань про цей регіон у Європі. До цього списку включено 5 видів великих ссавців, 5 видів великих трав'яних, 50 видів малих ссавців (сюди об'єднано комахоїдних, рукокрилих та гризунів), 29 видів птахів, 9 видів рептилій і 8 – амфібій, 27 видів риби і 3 – круглоротих і міксин та 339 видів безхребетних (Gastropoda – 46, Oligochaeta – 3, Hirudinea – 1, Crustacea – 9, Scorpionidae – 1, Araneae – 17, Opiliones – 3, Pseudoscorpionidea – 1, Chilopoda – 7, Diplopoda – 4, Insecta – 247 видів (Ephemeroptera – 12, Odonata – 10, Plecoptera – 9, Orthoptera – 6, Mantodea – 1, Heteroptera – 1, Homoptera – 4, Neuroptera – 2, Coleoptera – 73, Hymenoptera – 42, Lepidoptera – 80, Mecoptera – 1, Diptera – 6).

В Українських Карпатах зосереджена значна кількість рідкісних гірських та ендемічних видів. В окремих областях регіону (Львівській, Закарпатській) на офіційному рівні затверджено списки видів, які потребують охорони («Перелік видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Закарпатської області», рішення Закарпатської обл. ради народних депутатів від 07.08.2009 р., №909; «Регіонально рідкісні і зникаючі види тварин Львівської області», резолюція сесії народних депутатів Львівської обл. ради від 13.06.2007 р., №342), а також опубліковані праці, у яких наведені списки видів із різних таксономічних груп (Попов, 2004; Різун, 2005; Рідкісні види тварин Львівської області, 2006), які заслуговують охорони, чи принаймні підвищеної уваги з боку охоронців природи.

Ідея узагальнення інформації про рідкісні і зникаючі види Українських Карпат неодноразово дискутувалася в наукових колах, а своє втілення знайшла в ініціативі написання Червоної книги Українських Карпат, яка є першим виданням подібного формату.

У цьому виданні Українські Карпати розглядаються (з практичних міркувань) у широкому розумінні від Передкарпаття на північному сході і до державного кордону України на південному заході. Поділ згаданої території на фізико-географічні області чи райони, а також флористичне чи геоботанічне її районування (кожне з яких має свої особливості) можна знайти у спеціальній літературі (Геренчук, Койнов, Цись, 1964; Голубець, Малиновський, Стойко, 1965; Природа Закарпатської області, 1981; Украинские Карпаты, 1988; Kondraski, 1989; Географічна енциклопедія України, 1993, Національний атлас України, 2008).

Структурно книга поділена на дві частини, які відповідають сучасній систематиці царства тварин. Частина перша містить інформацію про безхребетних тварин, друга – хребетних. Таким чином, до книги включено 318 видів тварин регіону Українських Карпат.

Критерії відбору видів до Червоної книги Українських Карпат складені із врахуванням керівних принципів для допомоги у визначенні категорій загроженості видів, і складанні регіональних Червоних списків, розроблених IUCN <http://www.iucnredlist.org/documents/reg_guidelines_en.pdf>, які дещо відрізняються від категорій оцінки статусу рідкісних і зникаючих видів, розроблених IUCN для класифікації видів з високим ризиком вимирання у глобальному масштабі (Red List Categories and Criteria, 2001; <<http://www.iucn.org/themes/ssc/redlists/rlcategories2000.html>>).

Для регіонального, національного чи локального рівнів (надалі – регіональний рівень), є дві можливості: 1) застосувати критерії, розроблені для глобальної оцінки для тих видів, які розмножуються в регіоні; 2) провести оцінку ризику зникнення і опублікувати Червоний список (книгу) для окремого регіону.

Тому IUCN постановила розробити керівні принципи для допомоги у визначенні категорій загроженості видів і складанні регіональних Червоних Списків. Для цього під егідою Species Survival Commission's було створено Regional Application Working Group і з актуальною версією керівних принципів можна ознайомитися на сайті IUCN <http://www.iucnredlist.org/documents/reg_guidelines_en.pdf>. Нижче ми зупинимося лише на деяких принципових моментах цього документу.

Під терміном *регіональний* у цих принципах розуміється будь-який субглобальний географічно визначений район, як то континент, країна, штат чи провінція.

Визначені IUCN Red List Categories (IUCN, 2001) глобальні категорії повинні використовуватися без змін на регіональному рівні з трьома винятками чи доповненнями:

таксон, який зник у регіоні, але існує в інших частинах світу повинен класифікуватися як *регіонально зниклий* (Regionally Extinct) (**RE**);

категорія *зниклий у дикій природі* (Extinct in the Wild) (**EW**) повинна застосовуватися лише до таксонів, які зникли у природі у глобальному масштабі (включаючи регіон), але які існують у неволі, або як натуралізована популяція (популяції) за межами їх минулого (природного) розповсюдження;

таксон, який не підлягає оцінці на регіональному рівні (переважно інтродуковані таксони і кочові види) повинен оцінюватися категорією *не придатний для оцінки* (Not Applicable) (**NA**).

Оцінка статусу видів на регіональному рівні проводиться у два етапи, які дещо відрізняються для популяцій видів, які розмножуються і не розмножуються в регіоні.

Таким чином до Червоної книги Українських Карпат включено види, які:

1) занесені до міжнародних охоронних списків (МСОП, Європейського червоного списку, Додатків Бернської конвенції);

2) занесені до Червоної книги України (2009), які трапляються на території Українських Карпат з деякими винятками (Додаток), а саме: до ЧКК не увійшли дрібні за розмірами види безхребетних, які важко ідентифікуються; види, які хоч і траплялися чи трапляються в регіоні, але не є характерними для гір і основний їх ареал лежить в інших природних зонах;

3) із затверджених регіональних списків до ЧКК внесено лише види, які, на думку авторів, цього заслуговували;

4) види, які не входять до жодного із наведених вище переліків, але за наявною інформацією науковців є рідкісними чи зникаючими і потребують охорони в регіоні Українських Карпат.

У спірних випадках, стосовно включення до ЧКК певних видів безхребетних, перевага віддавалася великим за розмірами видам, які відносно легко ідентифікуються у природі.

Таким чином, значна кількість видів із Червоної книги Українських Карпат не мають законодавчо обумовленого охоронного статусу, і його узаконення (легітимізація) обласними радами чотирьох карпатських областей України була б наступним, надзвичайно важливим, доречним і бажаним кроком у справі охорони карпатської природи та виконанні положень Карпатської конвенції нашою державою.

У Червоній книзі Українських Карпат застосовано наступні категорії охоронного статусу.

EX (Extinct) **Зниклий** – таксон вважається зниклим, коли немає розумних підстав сумніватися, що остання особина загинула, а вичерпні дослідження у відомих і ймовірних його оселищах у відповідний час (доба, сезон, рік) в історичному вимірі не дали спостережень особин виду.

EW (Extinct in the wild) **Зниклий у дикому стані** – таксон вважається зниклим у дикому стані, коли він відомий лише з утримання в культурі, неволі чи, як натуралізована популяція (чи популяції) поза межами його минулого розповсюдження. Таксон передбачається вимерлим у дикій природі, коли вичерпні дослідження у його відомих і/чи ймовірних оселищах у відповідний час (доба, сезон, рік) у історичному вимірі не дали спостережень особин виду.

RE (Regionally extinct) **Регіонально зниклий** – Таксон, який зник у регіоні, але існує в інших частинах світу.

CR (Critically endangered) **Такий, що перебуває у критичному стані** – таксон вважається таким, що перебуває у критичному стані, коли більшість наявних підтверджень свідчать про його відповідність будь-

якому з критеріїв від А до Е для **CR** видів (див. Секцію V) і тому є підстави вважати, що він має надзвичайно високий ризик вимирання у дикому стані.

EN (Endangered) **Такий, що перебуває у небезпечному стані** – таксон вважається таким що перебуває у небезпечному стані у тому випадку, коли більшість наявних підтверджень свідчать про його відповідність будь-якому критерію від А до Е для загрозованих видів (див. Секцію V) і тому є підстави вважати, що він має дуже великий ризик вимирання у дикій природі.

VU (Vulnerable) **Вразливий** – таксон вважається вразливим тоді, коли більшість доступних підтверджень вказують, що він відповідає критеріям від А до Е для вразливих видів (див. Секцію V) і тому є підстави вважати, що він має великий ризик вимирання у дикій природі.

NT (Near threatened) **Близький до стану загрози зникнення** – таксон вважається близьким до стану загрози зникнення, коли він був оцінений згідно критеріїв, але не віднесений до таких, що перебувають у критичному стані, таких, що перебувають у небезпечному стані чи вразливих у наш час, але він є близький до віднесення його до категорії таксонів, що перебувають у небезпечному стані, у близькому майбутньому.

LC (Least concern) **Відносно благополучний** – таксон вважається відносно благополучним, коли він був оцінений згідно критеріїв і не віднесений до таких що перебувають у критичному стані, таких, що перебувають у небезпечному стані чи вразливих чи близьких до стану загрози зникнення. До цієї категорії включаються широко розповсюджені і численні таксони.

DD (Data deficient) **Брак даних** – таксон вважається таким, про який брак даних, коли наявна інформація не дає змоги для прийняття чіткої чи нечіткої оцінки ризиків його зникнення на основі його розповсюдження і/чи популяційного статусу. Таксон з цієї категорії може бути добре вивченим і його біологія добре відома, але відповідні дані про чисельність і/чи розповсюдження відсутні. Категорія **DD** не є тому категорією загрози. Перелік таксонів з цієї категорії свідчить, що необхідно більше інформації і підтверджень, і існує можливість, що майбутні дослідження дадуть можливість класифікувати таксон до категорії загрозованих.

NA (Not applicable) **Непридатний для оцінки** – таксон, який не підлягає оцінці на регіональному рівні (переважно інтродуковані таксони і кочові види) повинен оцінюватися категорією *непридатний для оцінки*.

NE (Not evaluated) **Неоцінений** – Таксон вважається не оціненим, коли він не був оцінений згідно до критеріїв.

У даному виданні інформація про види представлена у вигляді нарисів, які структурно відповідають єдиній схемі: *українська назва виду; латинська назва виду; охоронний статус** – інформація про охоронні списки, до яких входить вид; *екологічні особливості* – відомості про вимоги виду до умов середовища, живлення, особливості поведінки, міграції, сезонні та добові ритми, тощо; *сучасний стан* – дані, про реєстрацію виду в регіоні; *рекомендовані заходи охорони* – заходи, які оптимізують існування виду, середовище його існування; *джерела інформації*.

Документування (моніторинг) процесу зникнення видів на планеті в цілому, як і в окремих її районах у минулому було недостатнє. І саме тому Червона книга Українських Карпат, поряд із Червоною книгою України, стане відповідною точкою для започаткування/ведення моніторингу видів, яким загрожує зникнення у регіоні. Одним із можливих кроків у продовженні робіт над вивченням і охороною біологічної різноманітності в Українських Карпатах було б створення списку декількох десятків цільових видів (*focal species*) із наступним поглибленим їх вивченням, оцінкою та аналізом стану їхніх популяцій, визначенням ймовірних загроз і розробленням охоронних заходів та стратегій.

Для запобігання зникненню видів тварин у майбутньому людство повинно засвоїти уроки минулого і намагатися усунути якомога більше чинників, що призводять до цього. Намагання знайти розумний баланс між добробутом людини і тварин є єдино можливим шляхом до гармонії людини і природи.

О. Ю. Мателешко, Л. А. Потіш, В. Б. Різун

* – поданоно за Фауна України: охоронні категорії (2010).

Список скорочень, прийнятих у Червоній книзі Українських Карпат (тваринний світ):

г. – гора
га – гектар
ДПМ – Львівський державний природничий музей НАН України
екз. – екземпляр
Зх. – захід
зх. – західний
ін. – інший, інші
КБЗ – Карпатський біосферний заповідник
КНПП – Карпатський національний природний парк
м. – місто (з назвою)
МСОП – міжнародна спілка охорони природи
н.р.м – над рівнем моря
НАН – Національна Академія Наук
неопубл. – неопубліковані
НПП – Національний природний парк
о. – острів (з назвою)
обл. – область
оз. – озеро (з назвою)
ок. – околиці
пд. – південний
Пд. – південь
пд.-зх. – південно-західний
пд.-сх. – південно-східний
ПЗФ – природно-заповідний фонд
Пн. – північ
пн. – північний
пн.-сх. – північно-східний
р. – рік, річка (з назвою)
РЛП – регіональний ландшафтний парк
р-н – район
рр. – роки
с. – село (з назвою)
смт – селище міського типу
ст. – століття

Сх. – схід
сх. – східний
т. зв. – так званий
у т. ч. – у тому числі
УНПП – Ужанський національний природний парк
ур. – урочище
хр. – хребет
цит. – цитування
ЧКК – Червона книга Українських Карпат
ЧКУ – Червона книга України
ЧСЗ – Червоний список Закарпатської області
ЧСЛО – Червоний список Львівської області

жовті точки на карті – точки знахідок видів

Скорочення:

IUCN – Червоний список Міжнародного Союзу охорони природи
BernC – Бернська конвенція
ЄЧС – Європейський червоний список
HD – директива ЄС по біотопах
ЧКУ – Червона книга України (третє видання)
ЧКК – Червона книга Українських Карпат
ВонnC – Бонська конвенція (EUROBATS – дочірня угода по кажанах)
AEWA – дочірня угода по афро-євразійських водно-болотних птахів)
CITES – Вашингтонська конвенція
BD – “пташина” директива
SPEC – птахи загальноєвропейської природоохоронної значущості

Безхребетні

	П'ЯВКИ
	РАКОПОДІБНІ
	ПАВУКОПОДІБНІ
	БАГАТОНІЖКИ
	НОГОХВІСТКИ
	КОМАХИ
	ЧЕРЕВОНОГІ
	ДВОСТУЛКОВІ
	ДОДАТКИ

Перлівниця товста (перлівниця твердостінна)

Unio crassus
Philipsson, 1788

Клас
Двостулкові – Bivalvia

Ряд
Перлівницеподібні – Unionoida

Родина
Перлівницеві – Unionidae

Охоронний статус: IUCN: LC/nt; ЧКК:
VU

Поширення. Європа [3].

Україна: Спорадично поширений по всій території України. У другій половині XIX – першій половині XX ст. був одним з фонових видів перлівницевих у водоймах України, пізніше у зв'язку із антропогенним забрудненням водного середовища кількість і щільність популяцій різко знизилася. В Українських Карпатах зустрічається на Закарпатській низовині та

Передкарпатті [1-5]. Крім точок, вказаних на карті, у малакологічному фонді Державного природознавчого музею НАН України зберігаються стулки даного виду, зібрані в 2002 р. у північно-західній частині Передкарпаття – в околицях смт Великий Любінь Городоцького р-ну Львівської обл.

Середовище існування та особливості біології. Реофільний вид, заселяє переважно невеликі чисті річки

зі швидкою течією. Є особливо чутливим до забруднення водою чужорідними речовинами.

Сучасний стан. На території Українських Карпат спеціально не досліджувався.

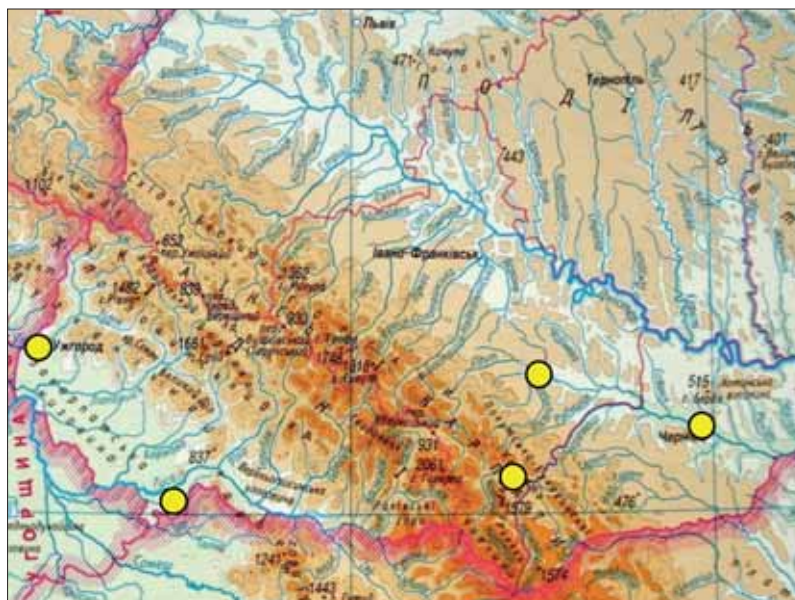
Фактори загрози. Антропогенний вплив на гідроекосистеми, який призводить до змін гідрохімічного стану водойм.

Рекомендовані заходи охорони. Заходи, спрямовані проти антропогенного забруднення водного середовища.

Джерела інформації.

1. Стадниченко, 1984; 2. Sárkány-Kiss, 1999; 3. Корнюшин, 2002; 4. Korniuschin et al., 2002; 5. Мельниченко и др., 2004.

Текст: Р. Гураль, Н. Гураль-Сверлова
Фото: Н. Гураль-Сверлова

Псевданодонта вузька

Pseudanodonta complanata
(Rossmässler, 1835)

Клас
Двостулкові – Bivalvia

Ряд
Перлівницеподібні – Unionoida

Родина
Перлівницеві – Unionidae

Охоронний статус: IUCN: LC/nt; ЧКК:
VU

Поширення. Європа [4].

Україна: Спорадично поширений на території України. В Українських Карпатах зустрічається на Закарпатській низовині та Передкарпатті [1-7]. Крім точок, вказаних на карті, у 2002 р. був знайдений також в околицях смт Великий Любінь Городецького р-ну Львівської обл.

Середовище існування та особливості біології. Реофільний вид, на-

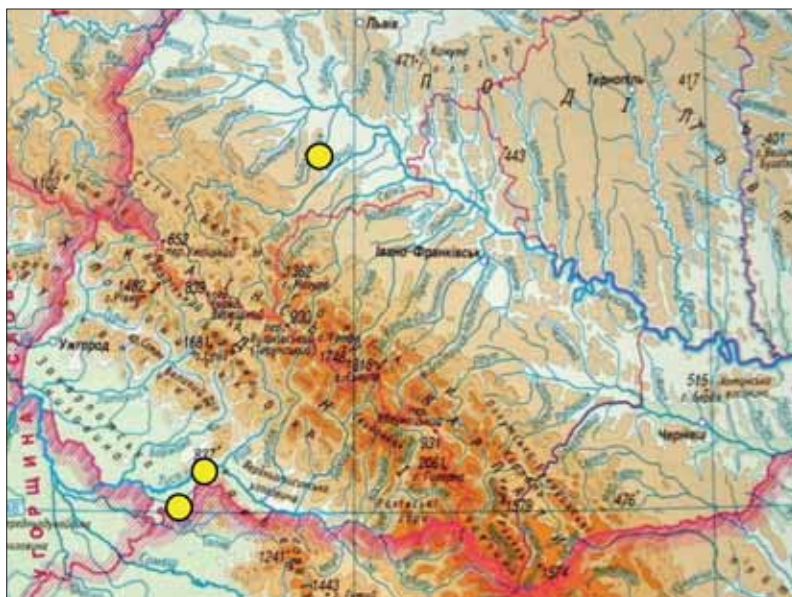
селяє великі та малі річки, їх заплави, озера. Тримається переважно на ділянках зі стоячою або повільно текучою водою, піщаними або піщано-мулистими донними відкладами.

Сучасний стан. В Українських Карпатах стан популяцій є малодослідженим. В околицях с. Ходовичі Стрийського р-ну Львівської обл. щільність заселення водойм, утворених на місці піщано-гравійних кар'єрів, становила 2-10 особин/м² (2002-2004 рр.) [7]. За

літературними даними, на території України цей показник переважно не перевищує 0,1-0,4 особин/м² [6].

Фактори загрози. Антропогенний вплив на гідроекосистеми.

Рекомендовані заходи охорони. Не розроблені.

Джерела інформації:

1. Здун, 1960а; 2. Стадниченко, 1984;
3. Sárkány-Kiss, 1999; 4. Корнюшин, 2002;
5. Гураль, 2004; 6. Мельниченко та ін., 2005;
7. Рідкісні види тварин Львівської області, 2006.

Текст: Р. Гураль, Н. Гураль-Сверлова
Фото: Н. Гураль-Сверлова

ЗМІСТ

Вступ (О. Ю. Мателешко, Л. А. Потіш, В. Б. Різун)	5
Список скорочень прийнятих у Червоній книзі Українських Карпат	11
БЕЗХРЕБЕТНІ (упорядник О. Ю. Мателешко),	12
П'явки	13
Ракоподібні	15
Павукоподібні	16
Багатоніжки	17
Ногохвістки	19
Комахи	21
Черевоногі	197
Двостулкові	208
Додатки	210
ХРЕБЕТНІ (упорядник Л. А. Потіш)	214
Круглороті	215
Риби	217
Земноводні	240
Плазуни	246
Птахи	250
Ссавці	282
Література	320
Алфавітний покажчик українських назв видів тварин, занесених до Червоної книги Українських Карпат	330
Алфавітний покажчик латинських назв видів тварин, занесених до Червоної книги Українських Карпат	332

Наукове видання

Червона книга Українських Карпат Тваринний світ

Упорядники:
Мателешко Олександр Юрійович
Потіш Людвіг Адальбертович

Редактор – *Віктор Браславець*
Технічний редактор – *Марія Товт*
Дизайн – *Моніка Еней*
Комп'ютерна верстка – *Юрій Гандера*

Фото на обкладинці: О. Ю. Мателешко, А.Т. В. Башта, А. Huber, Z. Sallai

*В оформленні книги використані фото авторів 0 авторів описів,
а також окремі – з інтернетресурсів*

*На форзаці карта Українських Карпат
(з Національного атласу України)*

Підписано до друку 2.11.2011 р. Формат 60х90/8
Папір крейдяний. Гарнітура Myriad pro.
Друк офсет. Ум.-друк. арк. 42,0. Умовн. ф-відб. 168,96.
Облік.-вид. арк. 36,8.
Тираж 750 прим. Зам. № 141.

Всеукраїнське державне видавництво "Карпати",
Директор – Віктор Браславець
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 17.
тел./факс: (03122)3-23-66, тел.: (0312)61-26-93
e-mail: vidkarpaty@mail.ru

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК № 512 від 27.06.2001 р.,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Віддруковано у ТОВ «Спектраль ЛТД»,
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ЗТ № 14 від 09.07.2001 р.

Ч 45 Червона Книга Українських Карпат. Тваринний світ / заг. редакція – О.Ю Мателешко, Л.А. Потіш. – Ужгород : Карпати, 2011. – 336 с.

ISBN 978-966-671-303-5

У книзі подано сучасний стан тварин Українських Карпат, занесених до Червоної книги України (2009), а також видів, пропонує для охорони у Карпатському регіоні України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Наведена новітня інформація про поширення, середовище існування і особливості біології, сучасний стан окремих видів тварин, а також подано охоронний статус, фактори загрози і рекомендовані заходи охорони. Нариси про 335 видів супроводжуються фотографіями і малюнками, а також картосхемами поширення видів на території Українських Карпат.

Видання розраховане на державні природоохоронні і освітні заклади, наукові і громадські установи та організації, спеціалістів-зоологів та екологів, широкі кола природокористувачів та любителів природи.

УДК 502.74(292.451)
ББК 28.688(4УКР)